

Sygn. akt I CSK 459/16

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 31 stycznia 2017 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Jan Górowski (przewodniczący)

SSN Bogumiła Ustjanicz

SSN Irena Gromska-Szuster (sprawozdawca)

w sprawie z powództwa Z. G.

przeciwko Skarbowi Państwa - Prezesowi Sądu Apelacyjnego [...], Prezesowi Sądu Okręgowego w [...] i Prezesowi Sądu Rejonowego w [...]

o zapłatę,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej

w dniu 31 stycznia 2017 r.,

skargi kasacyjnej powoda

od wyroku Sądu Apelacyjnego w [...]

z dnia 27 stycznia 2016 r., sygn. akt I ACa .../15,

uchyła zaskarżony wyrok oraz poprzedzający go wyrok Sądu Okręgowego w [...] z dnia 12 stycznia 2015 r. sygn. akt I C .../14, znosi postępowanie przed sądami obu instancji i przekazuje sprawę Sądowi Okręgowemu w [...] do ponownego rozpoznania i rozstrzygnięcia o kosztach postępowania kasacyjnego.

UZASADNIENIE

Wyrokiem z dnia 27 stycznia 2016 r. Sąd Apelacyjny w [...] oddalił apelację powoda od wyroku Sądu pierwszej instancji oddalającego powództwo o zasądzenie od Skarbu Państwa reprezentowanego przez prezesów Sądu Rejonowego w [...], Sądu Okręgowego w [...] i Sądu Apelacyjnego [...] kwoty 400 000 zł tytułem odszkodowania za bezprawne prowadzenie przez Sąd Rejonowy w [...] i Sąd Okręgowy w [...] sprawy karnej II K .../07 przeciwko powodowi.

W sprawie zostało ustalone, że aktem oskarżenia z dnia 30 lipca 2007 r. powód został oskarżony o popełnienie przestępstwa przewidzianego w art. 244 § 2 k.k. Postanowieniem z 17 grudnia 2010 r. Sąd Rejonowy w [...] w sprawie II K .../07 dopuścił dowód z opinii biegłych psychiatrów, którzy w wydanej opinii stwierdzili, że powód zdradza objawy choroby psychicznej pod postacią zaburzeń urojeniowych z usystematyzowanymi urojeniami ksbno prześladowczymi w stosunku do sąsiadów oraz osób mających związek z wymiarem sprawiedliwości, funkcjonariuszy policji oraz biegłych sądowych. Biegli stwierdzili, że w czasie popełniania zarzucanego czynu powód doznał psychotycznych zakłóceń czynności psychicznych, w związku z którymi miał całkowicie zniesioną zdolność rozpoznania znaczenia czynu i pokierowania swym postępowaniem (art. 31 § 1 k.k.).

Mając to na uwadze, Sąd Rejonowy w [...] postanowieniem z dnia 9 lutego 2011 r. umorzył postępowanie karne, a Sąd Okręgowy w [...] postanowieniem z dnia 30 marca 2011 r. utrzymał w mocy postanowienie Sądu Rejonowego.

W niniejszej sprawie Sądy obu instancji zakwalifikowały roszczenie powoda jako zadośćuczynienie za krzywdę doznaną w następstwie bezprawnie - zdaniem powoda - prowadzonego procesu karnego. Uznały, że powód upatrywał bezprawności w trzech zdarzeniach: wszczęciu procesu przed Sądem Rejonowym w [...] na podstawie sfalszowanego aktu oskarżenia, skazaniu powoda w oparciu o fałszywe zeznania świadka oraz fałszerstwie opinii sądowo-psychiatrycznej.

Sąd Apelacyjny stwierdził, że dowody przedstawione przez powoda nie mogły jednak podważyć prawdziwości aktu oskarżenia, zeznań świadka,

ani prawdziwości dowodu z opinii sądowo-psychiatrycznej. W ocenie Sądu drugiej instancji powód nie wykazał przesłanek odpowiedzialności Skarbu Państwa na podstawie art. 417 § 1 k.c.

Sąd Apelacyjny podzielił też stanowisko Sądu pierwszej instancji, że pozew został wniesiony po upływie terminu przedawnienia przewidzianego w art. 442¹ § 1 k.c., a oceniając zarzut przedawnienia pod kątem art. 5 k.c., stwierdził, że żadna ujawniona w sprawie okoliczność, w tym przymusowy pobyt powoda w zakładzie psychiatrycznym, nie pozwala na uznanie zarzutu przedawnienia za sprzeczny z zasadami współżycia społecznego a jego podniesienia za nadużycie prawa podmiotowego przez pozwanego.

W skardze kasacyjnej opartej na obu podstawach powód w ramach podstawy naruszenia przepisów postępowania zarzucił naruszenie: art. 379 pkt 5 w zw. z art. 117 § 5 w zw. z art. 391 § 1 k.p.c. skutkujące nieważnością postępowania poprzez pozbawienie go możliwości obrony swych praw na skutek odmowy ustanowienia dla niego zawodowego pełnomocnika z urzędu, w sytuacji gdy w przedmiotowej sprawie zaistniały ku temu uzasadnione przesłanki, w szczególności w postaci zaburzeń psychicznych powoda, jego nieporadności oraz sytuacji materialnej uniemożliwiającej ustanowienie pełnomocnika z wyboru; art. 386 § 2 w zw. z art. 378 § 1 k.p.c. poprzez nie stwierdzenie przez sąd II instancji z urzędu nieważności postępowania przed Sądem Okręgowym, mimo że powód pozbawiony był możliwości obrony swoich praw z uwagi na zaburzenia psychiczne uniemożliwiające mu należytą samodzielną reprezentację i odmowę przyznania pełnomocnika z urzędu.

W ramach podstawy naruszenia prawa materialnego skarżący zarzucił naruszenie art. 5 k.c. poprzez przyjęcie, że podniesienie przez pozwanego Skarbu Państwa zarzutu przedawnienia w niniejszej sprawie nie stanowiło działania sprzecznego z zasadami współżycia społecznego.

Wnosił o uchylenie wyroków Sądów obu instancji i zniesienie postępowania w obu instancjach oraz przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania Sądowi pierwszej instancji i rozstrzygnięcia o kosztach postępowania kasacyjnego.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Rozważając najdalej idący zarzut nieważności postępowania w obu instancjach z powodu pozbawienia skarżącego możliwości obrony swoich praw w wyniku nie uwzględnienia wniosku o ustanowienie pełnomocnika z urzędu, należy wskazać, że w orzecznictwie przyjmuje się, iż w zasadzie odmowa ustanowienia pełnomocnika z urzędu nie powoduje nieważności postępowania, o której mowa w art. 379 pkt 5 k.p.c., bowiem zgodnie z art. 117 § 5 k.p.c. sąd uwzględnia taki wniosek tylko wtedy, gdy uzna udział pełnomocnika za potrzebny. Jednak wyjątkowo odmowa ustanowienia pełnomocnika z urzędu może spowodować nieważność postępowania na skutek pozbawienia strony możliwości obrony swych praw między innymi w sytuacji, gdy strona ze względu na stan zdrowia psychicznego nie jest w stanie podjąć racjonalnej obrony swoich praw w postępowaniu sądowym (porównaj między innymi orzeczenia Sądu Najwyższego z dnia 10 marca 1999 r., II CKN 41/99, z dnia 25 maja 2005 r. I CK 773/04, z dnia 14 lutego 2014 r. II CSK 385/12 i z dnia 2 grudnia 2015 r. IV CZ 58/15, nie publ.). Sam fakt choroby psychicznej strony nie uzasadnia konieczności uwzględnienia wniosku o ustanowienie pełnomocnika z urzędu i również w takiej sytuacji sąd ocenia, czy udział takiego pełnomocnika w sprawie jest potrzebny i jedynie wówczas, gdy sprawa jest skomplikowana pod względem faktycznym lub prawnym lub gdy strona wykazuje nieporadność i nie podejmuje stosownych działań procesowych, sąd obowiązany jest ustanowić pełnomocnika z urzędu (porównaj między innymi orzeczenia Sądu Najwyższego z dnia 19 czerwca 1998 r. II UKN 102/98, OSNP 1999/12/408, z dnia 8 czerwca 2006 r. II CSK 51/06, z dnia 18 października 2011 r. III UZ 24/11 i z dnia 14 kwietnia 2016 r., III UK 102/15, nie publ.).

Podzielając to stanowisko i odnosząc je do okoliczności sprawy należy stwierdzić, że zachodziły wyżej wskazane przesłanki uzasadniające uwzględnienie zawartego już w pozwie wniosku o ustanowienie pełnomocnika z urzędu oraz że w wyniku nieustanowienia takiego pełnomocnika powód został pozbawiony możliwości obrony swych praw już na wstępnym etapie badania pozwu. Pozew bowiem zawierał oczywiste braki zarówno w określeniu strony pozwanej jak i samego żądania oraz jego podstawy faktycznej, jednak mimo to oraz mimo zawartego w nim wniosku o ustanowienie pełnomocnika z urzędu i stwierdzenia,

że to on wskaże resztę koniecznych okoliczności, Sąd Okręgowy nie rozpoznając wniosku o ustanowienie pełnomocnika z urzędu, wezwał samego powoda do uzupełnienia braków formalnych pozwu. Tymczasem, zgodnie z art. 117 § 5 k.p.c., sąd obowiązany jest uwzględnić wniosek o ustanowienie pełnomocnika z urzędu, jeżeli udział adwokata lub radcy prawnego jest w sprawie potrzebny, co oznacza, że oceny takiej należy dokonać niezwłocznie po złożeniu przez stronę wniosku i w odniesieniu do wszystkich czynności procesowych od chwili wniesienia sprawy, jakie są niezbędne do nadania jej prawidłowego biegu i dalszego toku. Jeżeli zatem wniosek o ustanowienie pełnomocnika z urzędu został zawarty już w piśmie wszczynającym sprawę, a nadanie jej prawidłowego biegu wymaga dokonania przez stronę określonych czynności procesowych, sąd powinien najpierw rozpoznać wniosek o ustanowienie pełnomocnika z urzędu i w zależności od jego rozstrzygnięcia, wezwać ustanowionego pełnomocnika lub stronę do uzupełnienia braków formalnych pisma wszczynającego sprawę (porównaj postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 9 listopada 2016r. II CZ 112/16, nie publ.).

Sąd Okręgowy uchybił temu obowiązkowi a powód wezwany do usunięcia braków formalnych pozwu w istocie ich nie usunął, a jedynie, uwzględniając pouczenie Sądu, określił prawidłowo stronę pozwaną, natomiast nadal nie sformułował odpowiednio roszczenia ani nie wskazał okoliczności faktycznych uzasadniających roszczenie, w sposób wymagany w art. 187 § 1 k.p.c.

Nie można również uznać, że rozpoznanie wniosku powoda o ustanowienie pełnomocnika z urzędu przez referendarza sądowego, a następnie Sąd Okręgowy postanowieniem z dnia 12 listopada 2014 r. odpowiadało wymaganiom art. 117 § 5 k.p.c. Oddalenie wniosku nastąpiło bowiem w wyniku oceny, że sprawa nie jest skomplikowana, dokonanej bez dostatecznych podstaw, skoro, jak wskazano wyżej, w istocie nie wiadomo było jaka jest podstawa faktyczna żądania, które także nie zostało sformułowane w sposób precyzyjny. Również druga przyczyna oddalenia wniosku nie została należycie rozważona. Oceniając bowiem powoda jako osobę potrafiącą zadbać o swoje interesy procesowe w sprawie, zorientowaną i nie potrzebującą pomocy pełnomocnika procesowego, Sąd nie uwzględnił wskazanej przez niego w skardze na orzeczenie referendarza sądowego okoliczności choroby psychicznej,

stwierdzając, że powód nie przedstawił na tę okoliczność żadnych dowodów. Sąd pominął jednak, że powód już w pozwie wskazał akta sprawy karnej, w której niewątpliwie zawarta jest dokumentacja lekarska w tym przedmiocie. Niezależnie od tego, jeżeli Sąd miał wątpliwości w tej kwestii powinien pouczyć powoda w trybie art. 5 k.p.c. o konieczności udowodnienia tej okoliczności oraz o sposobie w jaki należy to uczynić i określić mu odpowiedni termin do złożenia dokumentacji lekarskiej.

Okoliczność choroby psychicznej powoda została potwierdzona w odpowiedzi na pozew a powód na jedynej rozprawie do jakiej doszło w pierwszej instancji w dniu 12 stycznia 2015 r. ponowił wniosek o ustanowienie pełnomocnika z urzędu. Sąd Okręgowy z naruszeniem art. 5 k.p.c. i art. 210 § 2¹ k.p.c. nie pouczył go w odpowiednim zakresie o niezbędnych czynnościach procesowych i wydał na tej rozprawie wyrok, w którym odrzucił wniosek powoda o ustanowienie pełnomocnika z urzędu i oddalił powództwo oraz zasądził od powoda na rzecz pozwanego zwrot kosztów procesu. Wbrew stanowisku Sądu Okręgowego nie zachodziły jednak podstawy przewidziane w art. 117² § 2 k.p.c. do odrzucenia wniosku o ustanowienie pełnomocnika z urzędu. Skoro bowiem jedną z podstaw oddalenia poprzedniego wniosku w tym przedmiocie było nieudowodnienie przez powoda choroby psychicznej i niepełności, to wykazanie tych okoliczności i złożenie opartego na nich, ponownego wniosku o ustanowienie pełnomocnika z urzędu obligowało Sąd do jego merytorycznego rozpoznania, gdyż nie był to ponowny wniosek oparty na tych samych okolicznościach, w rozumieniu powyższego przepisu.

Na skutek wszystkich powyższych uchybień doszło w postępowaniu przed Sądem pierwszej instancji do pozbawienia powoda możliwości obrony swoich praw w wyniku bezzasadnego oddalenia jego wniosku o ustanowienie pełnomocnika z urzędu.

Uchybienia te powtórzyły się także w postępowaniu apelacyjnym. Błędne było bowiem także postanowienie Sądu Okręgowego z dnia 3 marca 2015 r. oddalające wniosek powoda o ustanowienie pełnomocnika z urzędu w postępowaniu apelacyjnym. Stwierdzając, że powód nie jest osobą nieporadną,

jest zorientowany w przedmiocie swoich żądań i sam wniósł apelację, Sąd Okręgowy ponownie pominął zarówno fakt choroby psychicznej powoda jak i treść oraz sposób formułowania przez niego pism procesowych, w tym apelacji, wskazujący niewątpliwie na brak umiejętności w tym zakresie. Apelacja bowiem nie spełnia wymagań określonych w art. 368 k.p.c., gdyż sprowadza się do wniosku o zasądzenie 400 000 zł albo uchylenie wyroku oraz stwierdzenia, że „Sąd był stronniczy, więcej uzasadni adwokat po przyznaniu mi przez Sąd Apelacyjny. Wyrok był z naruszeniem prawa oparty na kłamstwie Prokuraturii Generalnej Skarbu Państwa, moich dowodów sąd nie przyjął, sędzia był zastraszony obawiając się o swoje życie i zdrowie, bo na ogłoszenie wyroku przyszli trzej uzbrojeni bandyci”. O nieporadności powoda świadczy nie tylko wprost powyższe sformułowanie apelacji, lecz także to, że nie objął apelacją zasądzenia od niego na rzecz strony pozwanej zwrotu kosztów procesu, lecz błędnie wniósł w tym przedmiocie zażalenie odrzucone przez Sąd Apelacyjny, który jednocześnie oddalił także apelację powoda. W konsekwencji nie zostało poddane kontroli merytorycznej obciążenie powoda przez Sąd pierwszej instancji kosztami procesu.

Sąd Apelacyjny przeoczył wszystkie powyższe uchybienia Sądu Okręgowego, choć, zgodnie z art. 378 § 1 k.p.c., obowiązany jest brać pod uwagę z urzędu nieważność postępowania przed sądem pierwszej instancji. Nie zareagował także na podniesiony na rozprawie apelacyjnej zarzut powoda, że odmówiono mu ustanowienia adwokata z urzędu, choć w świetle wskazanych wyżej okoliczności były podstawy do uznania, że także w drugiej instancji uzasadniony był wniosek o ustanowienie dla powoda pełnomocnika z urzędu. Sąd Apelacyjny rozpoznał merytorycznie apelację, która ze względu na oczywiste braki formalne nie nadawała się do takiego rozpoznania.

Wszystko to uzasadnia kasacyjny zarzut nieważności postępowania przed Sądami obu instancji z przyczyn określonych w art. 379 pkt 5 k.p.c., jak również zarzuty naruszenia art. 117 § 5 k.p.c. oraz art. 386 §.2 w zw. z art. 378 §.1 k.p.c., co prowadziło do uchylenia przez Sąd Najwyższy wyroków Sądów obu instancji, zniesienia postępowania w obu instancjach i przekazania sprawy Sądowi Okręgowemu do ponownego rozpoznania i rozstrzygnięcia o kosztach

postępowania kasacyjnego (art. 398¹⁵ w zw. z art. 386 § 2 w zw. z art. 398²¹ k.p.c. oraz art. 108 § 2 k.p.c.).

jw

kc